

Spotkania ze sztuką

Kreatywnej postawie człowieka wobec rzeczywistości sprzyja poszerzanie i pogłębianie wiedzy w kontakcie ze sztuką. Dzięki takiemu kontaktowi następuje rozwój potencjalnych zdolności, ponieważ sztuka w sposób twórczy rozwiązuje problemy życia codziennego, przedstawiając je jednak w innej, niecodziennej perspektywie.

■ **Monika Nęcka**

Postawa kreatywna oznacza, przede wszystkim, gotowość człowieka do przekształcania świata, zdolność do pokonywania trudności w rozmaitych sytuacjach życiowych oraz skutecznego rozwiązywania problemów z różnych dziedzin. Poprzez kontakty ze sztuką kształci się zdolności i cechy współbudujące postawę twórczą, a wyrażające się płynnością, giętkością i oryginalnością myślenia. Do kształtowania postawy twórczej prowadzi rozwijanie i doskonalenie procesów percepcji i ekspresji. Postawa ta jest składnikiem kultury estetycznej jednostki, a doświadczenia gromadzone przez dziecko w kontakcie z dziełem sztuki oraz podczas ekspresji własnej są ważnym elementem jego edukacji estetycznej oraz pomocą w rozwiązywaniu problemów plastycznych.

Wykorzystanie świata sztuki

Program *Spotkania ze sztuką* zaprojektowany został dla uczniów klas I–III szkoły

podstawowej. Powinien on przygotować do kreatywnego poznawania i wykorzystywania świata sztuki. Zadanie to ma spełniać w różnych aspektach. Po pierwsze, dać dzieciom dostęp do wiedzy, która przez emocjonalny odbiór staje się im bliska. Po drugie, wiedzę tę tłumaczyć i porządkować. Program ma także uczyć kreatywnego podejścia do dzieła sztuki, wykorzystywania artystycznego świata treści i formy, a przez to stymulować umiejętność kreatywnego myślenia.

Ukształtowanie postawy twórczo-poznawczej uczniów wymaga ich dojrzałości społecznej, samodzielności, poczucia indywidualności i odczuwania motywacji do aktywności własnej.

Program¹, zaprojektowany dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej, obejmuje zagadnienia związane z kulturą, sztuką i wychowaniem plastycznym. Przyjęte w nim założenia, sprzyjające wszechstronnemu

¹ Proponowany program autorski zgodny był z podstawą programową zatwierdzoną przez MEN 15 lutego 1999 roku. Wzbogacony został treściami z zakresu historii sztuki oraz metodami rozwijającymi myślenie twórcze.

Rys. 1. Uzupełnianie postaci bogów greckich w charakteryzujące ich atrybuty (Aga, 1 kl.)

Rys 2. Podróż Odyseusza – praca przedstawiająca akcent kolorystyczny oparta na formach zdobniczych fresków greckich (Kasia, 1 kl.)

rozwojowi dzieci poprzez sztukę, wiążą się z przekazywaniem informacji, prowokowaniem do refleksji i poruszaniem emocji. Istotnym celem programu *Spotkania ze sztuką* jest kształcenie świadomej percepcji sztuki. Użycie specjalnie dobranych metod i form pracy służy usystematyzowaniu wiedzy z zakresu sztuki i historii sztuki oraz

stworzeniu podstawy do zaistnienia w świadomości dzieci pojęcia ciągłości i organizacji czasu historycznego.

Wyobraźnia i zabawa z historią sztuki w całej jej chronologicznej rozciągłości powodują wytworzenie w umyśle dziecka uporządkowanego obrazu świata łączącego baśniowe dzieciństwo z porządkiem i wartościami panującymi w świecie ludzi dorosłych.

W trakcie realizacji programu każda jednostka zajęć była częścią całego, powiązanego tematycznie i formalnie procesu dydaktycznego – bloku problemowego zawierającego kilka tematów przybliżających charakter sztuki danej epoki. Przykładem takiego postępowania może być fragment programu dotyczący starożytnej Grecji. Cykl ten obejmował pięć spotkań demonstrujących różne problemy:

- wierzenia (rys. 1);
- mitologię (rys. 2);
- sztuką użytkową (rys. 3);
- architekturę (*Miasto kolumn* – rzeźbienie w plastelinie elementów kolumny z wymyślonym przez siebie kształtem kapitelu na podstawie architektury Akropolu);
- teatr (*Maski w teatrze* – zaprojektowanie, a następnie uformowanie w masie papierowej dwóch masek przedstawiających „smutek” i „radość”;
- elementy dramy z użyciem rekwizytów podkreślającej charakter sztuki greckiej.

Przedstawione prace dotyczące sztuki starożytnej Grecji oraz dwie pozostałe jednostki lekcyjne związane z tą kulturą pokazują różnorodność treści i form, przez jakie dzieci powinny poznawać sztukę. Pozwala to na tworzenie w świadomości uczniów obrazu pełnego i spójnego, a równocześnie interesującego. Dzięki szerokiemu spektrum przykładów występowania elementów charakterystycznych dla danego stylu uczniowie nauczyli się rozpoznawać znane sobie formy w różnorodnych okolicznościach.

Rys. 3. Malarstwo wazowe czerwonofigurowe i czarnofigurowe (Maciek, I kl.)

Ukazywać emocje

Ponieważ ukształtowanie postawy twórczo-poznawczej uczniów wymaga ich dojrzałości społecznej w wymiarze samodzielności, poczucia indywidualności i odczuwania motywacji do aktywności własnej, głównym założeniem programu jest inspirowanie uczniów do aktywności, wspieranie działalności poznawczej prowadzącej do rozwoju osobowości, kształtowania indywidualnych poglądów i przyswajania pozytywnych wzorców postępowania. Dzieci wprowadzane są w klimat epoki i okoliczności powstawania konkretnych dzieł, zastanawiają się nad przyczyną ich powstania oraz podejściem artysty do procesu twórczego. Po wprowadzeniu, odbywającym się w kontakcie z dziełem – czy to pod postacią reprodukcji, czy bez

pośrednio w terenie – uczniowie przystępują do zajęć praktycznych. Zadaniem dzieci jest ukazanie emocji, jakie budzi w nich postać artysty, dzieło lub okoliczności, w jakich powstało. Przedstawienie to odbywa się w różny sposób. Dzieci mogą wypowiadać się plastycznie, stosując odpowiednio dobraną technikę, opisowo lub za pomocą dramy skompilowanej z elementami plastycznymi.

Innym sposobem odbioru dzieła może być próba odniesienia go do współczesności. Wyobraźnia i zabawa z historią sztuki w całej jej chronologicznej rozciągłości powodują wytworzenie w umyśle dziecka uporządkowanego obrazu świata łączącego baśniowe dzieciństwo z porządkiem i wartościami panującymi w świecie ludzi dorosłych.

Podjęta w klasach I–III realizacja programu *Spotkania ze sztuką* łączyła się ze sposobami poznawania rzeczywistości przez dzieci:

- Klasa I (znak, odczucie, mit)

Podstawą wiedzy udostępnianej uczniom w klasie pierwszej jest emocjonalny odbiór bajek, mitów i historii sztuki. Ukazujemy dzieciom związki mitologii, tradycji, sztuki i życia codziennego w świecie starożytnym. W sposobach ujmowania rzeczywistości dzieci mają poznać rodzaje notacji, pisma i możliwości tworzenia znaku. Zajęcia uwzględniają różnorodność technik. Początkowo jest to nauka posługiwania się narzędziami i materiałami nowymi i interesującymi dla dzieci.

Tematy zadań formułowane są w sposób inspirujący wypowiedzi plastyczne oraz tak, by wywołały różne myśli i skojarzenia umożliwiające wielość rozwiązań. Ważne jest wykorzystanie każdego momentu wzmacniającego przeżycia. Cel ten można osiągać w trakcie wspólnego oglądania zabytków i zwiedzania muzeów. Istotne jest wywołanie u dzieci samodyscypliny twórczej.

- Klasa II (treść, porównanie)

Celem nadrzędnym zajęć w tej klasie jest zapoznanie dzieci ze sztuką Średniowiecza, Renesansu i Baroku w sposób ciekawy i przystępny dla drugoklasistów. Należy podkreślać zawarte w sztuce treści i pozwa-

łać na szeroką ich interpretację plastyczną, językową, ruchową i muzyczną. Ważne jest uczenie się poprzez dokonywanie szczegółowych obserwacji i porównań. Dzieci działają ciągle bardzo emocjonalnie, jednak coraz lepiej uświadamiają sobie swoje wrażenia i przeżycia, zdają sobie sprawę z tego, co spostrzegły i co zapamiętały. Ważnym celem jest kształcenie umiejętności porównywania, porządkowania, przewidywania oraz planowania.

Dzieci powoli nabierają zaufania do narzędzi, pewności w posługiwaniu się nimi w zakresie różnych technik. Daje im to odwagę w szukaniu coraz to nowych rozwiązań.

- Klasa III (transformacja)

W klasie III dzieci mają coraz wnikliwiej obserwować otaczający je świat, przeprowadzając coraz bardziej skomplikowane operacje myślowe. Począwszy od sztuki XIX wieku aż do sztuki współczesnej mają okazję dokonywania interpretacji, mają wyczuć percepcję na każdy rodzaj działalności artystycznej i rozszerzyć sposób postrzegania rzeczywistości.

Aby osiągnąć najlepszy efekt dydaktyczny, konieczny jest dobór właściwych przykładów dzieł sztuki. Mają one ciekawiać, stwarzać możliwości stymulowania zainteresowania do wytwarzania nowych myśli na podstawie dzieła i przenoszenia idei na inne pola tematyczne.

W następnym etapie zapoznawania się z technikami i narzędziami plastycznymi uczniowie wykonują wiele różnych zadań, które prowadzą do pogłębienia ich świadomości plastycznej i wzbogacenia warsztatu.

Dzieci wędrowały z nauczycielem przez świat sztuki z nieodłącznymi szkicownikami, by później, już w szkole, ująć w formie plastycznej swoje odczucia i wrażenia.

Opanowanie różnorodnych technik, poznanie wielu środków wyrazu plastycznego umożliwi realizowanie oryginalnych pomysłów, a także zachęca do sięgania po coraz trudniejsze problemy.

Obserwacja i doświadczenie

W programie przyjęto chronologiczne ujęcie treści. Dzieci zapoznawano z dziełami sztuki, wędrując wraz z nimi przez epoki od tych najdawniejszych do współczesności.

W koncepcji programu uwzględniono dwa zakresy treści: jeden – ogólny – wspólny dla wszystkich szkół w każdym środowisku, drugi – lokalny – wypełniony odpowiednimi treściami związanymi z historią sztuki Krakowa. W tworzeniu obu zakresów treściowych obowiązywało przestrzeganie ciągłości czasowej, urozmaicenie i płynność zajęć oraz scalanie treści i materiału nauczania przez koncentrację wokół zintegrowanych jednostek tematycznych, tworzenie jednolitych, integralnych ciągów sytuacyjnych.

Program *Spotkania ze sztuką* ma za zadanie wzbogacić treści *Podstawy programowej dla klas I–III*² o elementy historii sztuki oraz działania kształcące postawę twórczą uczniów. W dziale „Obserwacja i doświadczenie” w *Podstawie programowej...* zawarte są treści, które mają na celu kształcenie uwagi, spostrzegawczości, pamięci wzrokowej, umiejętności oceniania i wyboru, myślenia obrazowego, wyobraźni. Dziecko ma zdobywać wiedzę o kształtach, barwach, fakturach, strukturach, układach przedmiotów

² Program plastyki dla klas młodszych ujmuje treści nauczanych czynności w trzech działach: 1. Obserwacja i doświadczenie; 2. Działalność plastyczna; 3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych. Treści programowe mają umożliwiać uczniom podejmowanie czynności orientacyjno-poznawczych, wytwórczych oraz zdobycie doświadczenia i niezbędnych kompetencji w zakresie odbioru dzieł sztuki plastycznej i wyrażania siebie, swoich doznań i przeżyć za pomocą języka plastyki.

i zjawisk występujących w świecie materialnym, a także o ich oddziaływaniu.

W programie *Spotkania ze sztuką* problemy stawiane uczniom mają zazwyczaj charakter otwarty. Na przykład często po wprowadzeniu konkretnego tematu (np. „Przejazd króla”) każdy uczeń samodzielnie wybiera elementy do opracowania oraz przygotowuje je w wybrany przez siebie sposób (ruch, dźwięk, tekst, element kolorystyczny, element przestrzenny, np. projekt bramy powitalnej, elementy zdobień, układ choreograficzny tańca, okrzyki na cześć władcy). Lekcję podsumowuje wspólne przedstawienie i omówienie elementów przygotowanych samodzielnie przez uczniów.

Wędrówki ze szkicownikiem

Podmiotem programu *Spotkania ze sztuką* jest dziecko jako odbiorca sztuki. Główną ideą więc, na której został oparty, był emocjonalny odbiór i reakcja na sztukę charakterystyczne dla dziecka na etapie rozwoju wczesnoszkolnego. W procesie kształcenia łączono wszystkie rodzaje poznania – zmysłowe, umysłowe i empiryczne. Doceniając bezpośredni kontakt dziecka z dziełami sztuki i z zabytkami, dużo czasu przeznaczono na wycieczki po naszym mieście i kraju, wyszukując najlepsze przykłady do odbioru charakterystycznych cech epoki czy problemu plastycznego. Dzieci wędrowały z nauczycielem przez świat sztuki z nieodłącznymi szkicownikami, by później, już w szkole, ująć w formie plastycznej swoje odczucia i wrażenia. Dzieci miały również okazję zapoznać się z podstawowymi pojęciami plastycznymi oraz zrozumieć i sprawdzić w działaniu podstawy psychofizjologii widzenia. Celem było przygotowanie dziecka do twórczego uczestnictwa w odbiorze sztuki i adekwatnego operowania środkami wyrazu plastycznego.

Umiejętne spotkanie z dziełem stwarza możliwość integrowania sztuki z różnymi obszarami nauczania na różnych etapach kształcenia. Kontakt taki rozwija myślenie krytyczne, umiejętności identyfikowania

i formułowania problemów, poszukiwania i weryfikowania różnych rozwiązań dzięki rozwijaniu umiejętności rozumowania indukcyjnego, dedukcyjnego oraz analogii, a także rozpoznawania interakcji zachodzących między tymi procesami. Oglądanie i rozszyfrowywanie dzieł sztuki kształci umiejętność wyciągania wniosków opartych na analizie oraz ocenie dostępnych informacji, a także formułowanie i obronę własnych poglądów. W doświadczeniach w kontakcie z dziełem sztuki mogą być skutecznie kształcone: wrażliwość zmysłów, aktywność motoryczna, zmysł konstrukcyjny, wrażliwość emocjonalna i sprawność intelektualna. Jest

Postawa kreatywna oznacza, przede wszystkim, gotowość człowieka do przekształcania świata, zdolność do pokonywania trudności w rozmaitych sytuacjach życiowych oraz skutecznego rozwiązywania problemów z różnych dziedzin.

to więc obszar, który powinien być przez nauczyciela wykorzystywany w jak największym stopniu, nieustannie stymulując zmysłowo i emocjonalnie. Sztuka pozwala bowiem na naturalne utrzymanie intensywności różnych rodzajów percepcji i wrażeń, koordynowanie ich zarówno wzajemnie, jak i w stosunku do otoczenia, powoduje wyrażanie własnych myśli i uczuć w formie komunikatywnej, wyzwala wyobraźnię [Read 1994]. Właśnie wychowanie wizualne wydaje się być najbardziej odpowiednim wprowadzeniem do wszelkiego rodzaju kształcenia.

Aby osiągnąć efekt

Aby osiągnąć najlepszy efekt dydaktyczny, konieczny jest dobór właściwych przykładów dzieł sztuki. Mają one zaciekawiać, stwarzać możliwości stymulowania zainteresowania, powody do dyskusji nad treścią lub formą, do wytwarzania nowych myśli na podstawie dzieła i przenoszenia idei na inne

pola tematyczne. Ważne jest również, by dzieło sztuki odpowiadało zakładanym celom dydaktycznym oraz zainteresowaniom i poziomowi rozwoju uczniów.

Program *Spotkania ze sztuką* zaprojektowany został dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej. Powinien on przygotować do kreatywnego poznawania i wykorzystywania świata sztuki.

Na podstawie wyników badań, którym poddane zostało działanie programu, można sądzić, że stymulował on myślenie twórcze uczniów. W trakcie jego realizacji rozwijaniu podlegały wszystkie wyznaczone przez Lowenfelda [1939] kryteria postawy twórczej:

1. Wrażliwość na problemy – zdolność do dostrzegania i odkrywania niezwykłości i potrzeb ludzi i rzeczy. W zajęciach objętych programem kształcona była najczęściej przez odkrywanie przez dzieci powodów powstania dzieł sztuki, od bardzo osobistych – opartych na emocji i przeżyciu autora do społecznych będących wyrazem manifestu bądź stosunku do rzeczywistości.
2. Zdolność do pozostawania w stanie gotowości – otwartość na przyjęcie lub kojarzenie różnych idei. Najczęściej wyrażała się w postawie otwartości i ciekawości uczniów w kontakcie bezpośrednim z dziełem w muzeum lub przy obserwacji architektury jako ich zainteresowanie detalami w obiektach sztuki lub przyczynami ich powstania. Zaobserwowana w zmianie zachowań uczniów – w ożywieniu w kontakcie z dziełem sztuki, zadawaniu pytań.
3. Mobilność – możliwość skutecznego reagowania na zmiany i szybkiego przystosowywania się do sytuacji była demonstrowana przez uczniów w poznawaniu nowych elementów i epok historii sztuki i w odnoszeniu ich do etapów poprzed-

nich. Widoczna była również w stawianiu przez uczniów dużej liczby pytań.

4. Oryginalność – zdolność do wytwarzania nowych, niepowtarzalnych rozwiązań. W trakcie realizacji programu widoczna była w wytwarzaniu przez uczniów prac opartych na wyobraźni oraz stosowaniu w pracach nowo poznanych elementów.
5. Zdolność do przeobrażania i nowych oznaczeń – zdolność do zmiany funkcji przedmiotów, nadawania nowych znaczeń ze względu na nowe zastosowania. Kształcona w działaniach interpretujących istniejące dzieła dawne i współczesne omawiane w trakcie realizacji programu.
6. Analiza – umiejętność postrzegania i określania szczegółów. Rozwijana przez świadome poszukiwanie, odnajdywanie i segregowanie coraz większej liczby szczegółów.
7. Synteza – umiejętność łączenia elementów lub części w nową całość. Kształcona przez organizowanie wiedzy wokół epok wyróżnionych w historii sztuki.
8. Organizacja koherentna – umiejętność harmonizowania myśli i zdolności postrzegania z własną osobowością, wyrażania maksimum treści za pomocą minimum środków. Rozwijana w trakcie poznawania języka symboli i opartej na znakach plastycznych ekspresji własnej.

Dzięki wyobraźni

Postawa twórcza dzieci podczas uczestniczenia w programie *Spotkania ze sztuką* najlepiej uwydatniła się w sferze działalności praktycznej. Rozwiązania plastyczne uczniów były oryginalne. Można było w nich dostrzec inwencję i pomysłowość. Zauważono ponadto, że uczniowie mieli szczególną łatwość dostrzegania całości w materiale niezorganizowanym, zdolność do zmieniania struktury elementów rozwiązywanego problemu i zdolność do planowania. Wykazywali te cechy, które J.P. Guilford [1950] uznaje za cechy twórców. Ponieważ dzieci były zainteresowane wyjaśnianiem zdarzeń i poszukiwaniem rozwiązań, zaczęły myśleć krytycznie. Wyka-

Rys. 4. *Moje odczucia w świątyni egipskiej (klasa II)*

zywały zainte-resowanie tworzeniem i odkrywaniem. Ich prace cechowała wysoka wrażliwość i zdolność w postrzeganiu, zapamiętywaniu, wytwarzaniu i przetwarzaniu informacji dzięki wyobraźni, intuicji i myśleniu dywergencyjnemu.

Analizując aspekt ekspresji twórczej dzieci w trakcie zajęć, można było zaobserwować bardzo indywidualne podejście do zadań zarówno interpretujących, jak i wyrażających odczucia związane z tema-

tem. Przykładem może być zadanie mające na celu przekazanie za pomocą środków plastycznych emocji związanych z przejściem przez świątynię egipską na podstawie usłyszanego opisu oraz zabawy w budowniczych. Bardzo wyraźne jest zróżnicowanie przedstawień. Rysunek przedstawia wybrane trzy przykłady realizacji tego zagadnienia: temat – *Moje odczucia w świątyni egipskiej* (rys. 4).

Rys. 5. *Ogrody Semiramidy (Julka), Podróż Odyszeusza (Tereska) – klasa I*

Rys. 6. *Miejsce spotkań Prasłowian (Anita), W rajskim ogrodzie (Agnieszka) – klasa I*

Rys. 7. *Pejzaż impresjonistyczny (Jaś, Joasia, Dona) – klasa III*

Kolejne przykłady wiążą się z płynnością i odwagą w przedstawianiu nieistniejącej rzeczywistości.

W przypadku zamieszczonych ilustracji uczniowie przedstawiali tematy związane z mitami lub legendami z wykorzystaniem swojej wiedzy zdobytej w trakcie zajęć na temat charakterystyki stylowej obszaru lub epoki historycznej (kolejno: rys. 5, rys. 6).

O oryginalności podejścia do problemu świadczy również różnorodność traktowania przez uczniów zadania plastycznego związane go z techniką i narzędziem. Przytoczony przykład dotyczy wykorzystania techniki impresjonistycznego ujmowania koloru do ukazania krajobrazu. Uczniowie klasy III wykazali dużą oryginalność zarówno w doborze tematu, jak i wykorzystaniu narzędzia, co pokazują trzy zamieszczone pejzaże (rys. 7).

Autorzy pokazanych prac zastosowali poznaną technikę dywizjonistyczną, przedstawiając przykłady różne pod względem tematycznym, używając narzędzi w sposób indywidualny i stosując w związku z tym różne rodzaje plam malarskich.

O rozwijaniu umiejętności zauważania, analizowania, systematyzowania poznawanych obiektów świadczyły notatki sporządzone przez uczniów w obecności poznawanego obiektu, natomiast szkice impresyjne podkreślające charakter oglądanych obiektów czy określające wrażenia na temat stylu, jaki reprezentowały, umożliwiały twórczą interpretację poznawanego zjawiska (rys. 8).

Rys. 8. Szkic akwarelowy – wrażenia architektury barokowej w kościele św. Anny (Diana, 11 kl.)

Wszystkie przytoczone przykłady świadczą o dużych możliwościach odbioru i twórczej interpretacji plastycznej sztuki przez dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Wspierać i inspirować

Dzieło sztuki może inspirować i wspierać pomysły uczniów. Być bodźcem do zachowań badawczych i eksploracyjnych, do odkrywania, gromadzenia i porządkowania informacji. Być

nie tylko wspaniałą inspiracją do przeżycia estetycznego, ale także wstępem do dalszych poszukiwań czy ilustrowania nowego słownictwa. Może zapoczątkować wątek myśli prowadzący do nowego pojęcia, wzbudzić zainteresowanie, ustanowić kierunek dalszych badań, zwrócić uwagę na wielorakie aspekty obrazu, dając możliwość formowania postaw twórczych wykraczających poza dziedziny artystyczne [Perkins 1994]. Trzeba jednak pamiętać, że w sytuację wychowawczą powinny być wprowadzane najlepsze i właściwie dobrane dzieła sztuki, gdyż tylko takie pozwolą ujawnić w człowieku dyspozycje intelektualne, emocjonalne i wyobrażeniowe [Read 1976].

Dzieło sztuki można uznać za najbardziej wyrazistą i wieloaspektową pomoc w rozwijaniu twórczej aktywności ucznia.

dr MONIKA NĘCKA

Akademia Pedagogiczna w Krakowie

LITERATURA

- Guilford J.P., *Creativity*, American Psychology 14, 1950.
- Lowenfeld V., *The Nature of Creative Activity*, Harcourt, Brace and World, New York 1939.
- Perkins D., *The Intelligent Eye. Learning to Think by Looking at Art*, The Getty Education Institute for the Arts (Occasional Paper 4), Los Angeles 1994.
- Read H., *Sens sztuki*, PWN, Warszawa 1994.
- Read H., *Wychowanie przez sztukę*, „Ossolineum”, Wrocław 1976.

W marcu jak w garncu.

~ ~ ~ ~

Gdy na święty Józef bocian przybędzie,
To śniegu już nie będzie.